

จิตรกรรมและประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ของ

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี

แสดงที่วัดตระพังทองกลาง จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๐๓

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล

อารยธรรมที่สำคัญทุกแห่งย่อมมีสมัยทอง (สมัยที่รุ่งเรืองสูงสุด) ของตน ซึ่งตรงกับ
กับความเจริญทางวัตถุอย่างสูง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ
เกี่ยวกับประเทศไทย สิ่งซึ่งทำให้เกิดมีสมัยทองแห่งสุโขทัยก็คือความเป็นเอกราชของ
ชาติไทยและศาสนา ไม่มีชนชาติที่เป็นอิสระชาติใดในอดีตที่อาจจะรวมกันเข้าได้ทางจริยา
ถ้าไม่มีความเชื่อถือร่วมกัน สำหรับชาติไทย ความเชื่อนี้ก็คือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน
ชาวไทยเลือกนับถือศาสนา นี้ ก็เพราะรู้สึกว่าการสั่งสอนของพระพุทธองค์ตรงกับความ
ต้องการทางจิตใจของตน ตามความจริง ภายใต้การปกครองของชนชาติขอม ชาวไทยก็ได้
มีโอกาสรู้จักทั้งพุทธศาสนาลัทธิมหายานและศาสนาพราหมณ์ แต่ปรัชญาของศาสนา
ทั้งสองก็ไม่ตรงกับความต้องการของชนชาติไทย

การเข้าใจถึงการที่ชาวชนชาติไทยยอมรับนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน เพราะ
เหตุว่าเขารู้สึกว่าการสั่งสอนของลัทธินี้ตรงกับจิตใจของเขานั้น ก็คือการเข้าใจซาบซึ่งถึง
การสร้างสรรทางศิลปะอย่างสูงสุดเกี่ยวกับพระพุทธรูปของเขาด้วย ตลอดระยะเวลา ๒๐๐๐ ปี
พระพุทธรูปนับเป็นจำนวนล้านก็ได้รับการหล่อด้วยสัมฤทธิ์ สลักด้วยหิน ปั้นด้วยปูน
และตีเป็นรูปหุ่นขึ้นในโลหะ จากแคว้นคันธารราฐไปยังประเทศอินเดีย ประเทศพม่า
แหลมอินโดจีน หมู่เกาะอินโดนีเซีย ประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น แต่จากการศึกษา
พระพุทธรูปเหล่านี้ ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายแบบหลายสมัย ก็ไม่เป็นการยากที่จะสังเกต

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี
ผู้บรรยายเรื่องจิตรกรรม
และประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี
กำลังบรรยาย
ณ วัดตระพังทองกลาง
จังหวัดสุโขทัย
เมื่อ ๒ เมษายน ๒๕๐๓

พระพุทธรูปปางลีลา สมัยสุโขทัย

พุทธศตวรรษที่ ๒๐

เป็นพระพุทธรูปที่เต็มไปด้วยชีวิตจิตใจอย่างสูงสุด แสดงให้เห็นว่าความเคารพอย่างพิเศษสุดของคนไทยโบราณเมื่ออยู่ต่อพระบรมศาสดาเพียงใด และความเคารพนั้นบันดาลใจให้เขาสร้างพระพุทธรูปคั่งล้นอยู่ในสวรรค์ชั้นฟ้า แสดงให้เห็นว่าภายหลังที่ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วเสด็จดำเนินเยื้องกรายไปเบื้องหน้า เพื่อสั่งสอนพระธรรมของพระองค์ด้วยพระอิริยาบถ

อันนมนวล

พระพุทธรูปองค์นี้

ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร

ว่าเพียงบางรูปเท่านั้นที่แสดงถึงพระพุทธรูปอย่างอิสระ โดยทั่วไปรูปเหล่านี้ก็เป็นแต่เพียงการจำลองแบบหรือเลียนแบบอย่างขาดชีวิตจิตใจ จากพระพุทธรูปแบบคลาสสิกบางรูปเท่านั้น

การสร้างพระพุทธรูปอย่างแท้จริงนั้น อาจจะเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะจากเหตุการณ์อันพิเศษ เป็นต้นว่าซึ่งมีอยู่ที่สุโขทัยในขณะนั้น

คุณลักษณะอันสำคัญของพระพุทธรูป ก็คือ ส่วนสัมพันธ์อันดีระหว่างโครงร่างผสมกับการทำรูปร่างอย่างมีชีวิตจิตใจและคุณสมบัติภายในของรูป ซึ่งทำให้เราเกิดมีความรู้สึกทางอารมณ์เกี่ยวกับความสวยงามเกิดขึ้น ในการมองดูพระพุทธรูปซึ่งไม่มีคุณค่าทางความสวยงาม พุทธศาสนิกชนอาจจะมีอารมณ์ที่เกิดจากตนเอง เพราะความเลื่อมใสศรัทธาของเขาที่มีต่อศาสนาทำให้เขามีความรู้สึกทางประสาทขึ้น แต่สำหรับพระพุทธรูปแบบสุโขทัยแล้ว อารมณ์ที่เรารู้สึกมีขึ้นนั้นจะเกิดมาจากรูปนั้นอย่างแท้จริง เพราะเหตุว่าเกิดขึ้นจากความสวยงามและความมีชีวิตจิตใจอย่างยิ่งของพระพุทธรูปองค์นั้น ต่อหน้าศิลปะวัตถุชิ้นเอกของเราเช่นนี้ แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธก็ย่อมจะต้องรู้สึกชื่นชมยินดีอย่างมากมายและเกิดอาการเคลื่อนไหวทางจิตใจตามไปด้วย

เป็นความจริงที่ว่าศิลปะแบบสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะสมัยอื่น ๆ เป็นต้นว่าจากพระพุทธรูปทางภาคเหนือของประเทศไทยและจากเกาะลังกา แต่ศิลปะแบบสุโขทัยนี้มีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของตนเอง ซึ่งมาจากความชาญฉลาดและความเลื่อมใสในศาสนาอย่างลึกซึ้งของชนชาติไทย

ความคิดคำนึงในศิลปะแบบสุโขทัย

พระพุทธรูปที่สวยงามในศิลปะแบบสุโขทัยเป็นรูปพระพุทธรูปองค์เมื่อเสด็จตรัสรู้ พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว และเมื่อเป็นดังนั้น ระบบกล้ามเนื้อต่าง ๆ ก็จะผ่อนคลายและพระองค์ก็จะอยู่ในความสงบนิ่งอย่างแท้จริง พระพักตร์สงบมีรอยยิ้มเล็กน้อยแสดงถึงปิติอันเกิดขึ้นภายในอย่างสมบูรณ์ ภายหลังการตรัสรู้แล้ว พระพุทธรูปองค์

ก็เสด็จอยู่ในห้วงแห่งพระนิพพานมากกว่าห้วงแห่งโลก และช่างไทยก็จะประดิษฐ์พระพุทธรูปอย่างชนิดที่เรียกว่าสติอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้น ตามความจริงไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ลีลา หรือไสยา ก็จะมีลักษณะอันละมุนละไมและลอยคุดอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นผลมอยู่ด้วย ข้าพเจ้าได้กล่าวมาหลายครั้งแล้วว่า ลักษณะเช่นนี้ทำให้สัมฤทธิ์บุญไม่มีตัวมีตน แต่การมีชีวิตจิตใจแบบนี้ก็ไม่ได้ทำให้ลักษณะทางโครงสร้างของประติมากรรมต้องเสียไป เพราะเหตุว่า แม้ว่ารูปร่างของพระพุทธรูปจะทำอย่างง่ายและทำขึ้นตามอุดมคติอันสูงส่ง แต่ก็ได้รับการปั้นขึ้นอย่างประเสริฐสุด

เมื่อเรากล่าวถึงลักษณะทางประติมากรรมและทางจิตใจ ทั้งสองสิ่งนี้จะผูกพันอยู่ในตัว ดังที่มีกรณีอยู่หลายแห่ง แต่สำหรับในประติมากรรมแบบสุโขทัยแล้ว เราจะไม่เคยเห็นความขัดกันทั้งในทางความคิด ในสิ่งที่ไม่มีตัวตน และการผลิตออกมาทางวัตถุ อาจจะยกตัวอย่างได้ เป็นต้นว่า เมื่อเรากล่าวถึงศิลปะวัตถุชิ้นเอกในพุทธศิลป์ คือประติมากรรมสมัยคุปตะของอินเดีย เราก็อดที่จะกล่าวไม่ได้ว่าเกี่ยวกับการทำพระพุทธรูปในศิลปะแบบนี้ รูปร่างจะคุดก่อนข้างหนักเกินไป

วิธีการในการสร้างพระพุทธรูปนั้นยุ่งยาก ลักษณะความสวยงามทางศิลปะอย่างเดี่ยวยังไม่เพียงพอ เพราะเหตุว่า รูปที่ทำขึ้นตามอุดมคตินั้นต้องนำไปเข้าไปถึงแก่นของคำสั่งสอนของพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คือคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่กลั่นกรองให้เกิดขึ้นรูปขึ้น ไม่ใช่ว่ารูปนั้นแสดงถึงรูปร่างอันแท้จริงของพระพุทธรูป ดังนั้น ในการประดิษฐ์พระพุทธรูป ช่างจึงต้องทำรูปร่างมนุษย์ขึ้นตามอุดมคติอย่างสูงส่ง และในขณะที่เดียวกันก็ต้องให้มีลักษณะที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของโลกมนุษย์อีกต่อไป ผลมอยู่ด้วย ช่างโบราณในสมัยสุโขทัยได้ขบปัญหาที่ยุ้งยากนี้สำเร็จลงหรือเปล่า เราจะโอ้อวดเกินไปหรือไม่ ที่จะกล่าวว่า เขาได้ขบปัญหานี้ได้อย่างชนิดที่ไม่มีวิธีอื่นมาเปรียบเทียบได้ ตามความเป็นจริง สีพระพักตร์ของพระพุทธรูปเหล่านั้นดูเหมือนจะทำให้เราเกิดมีกำลังพอที่จะควบคุมเอาชนะแก่ความยุ่งเหยิงทางอารมณ์ของเรา ในขณะที่เดียวกัน รอยยิ้มอย่างแผ่วเบาของพระพุทธรูปสุโขทัย ก็ดูเหมือนจะแสดงให้เห็นว่าเราจะรู้สึกเป็นสุขอย่างไร ถ้าเราสามารถควบคุมสัญชาตญาณเยี่ยงสัตว์ป่าของเราไว้ได้

การประดิษฐ์พระพุทธรูปปลีลาน^๕ เป็นที่นิยมกันเป็นพิเศษสำหรับช่างสมัยสุโขทัย และตามความเป็นจริงแล้ว สำหรับเรื่องนี้เขาก็สามารถผลิตศิลปวัตถุชิ้นพิเศษขึ้นมาได้จริง ๆ ในการมองดูพระพุทธรูปที่สวยงามแบบหนึ่งรูปหนึ่ง เราจะรู้สึกว่ารูปร่างกำลังเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างแจ่มชัด มีนิ้วพระหัตถ์ทำท่าอย่างสุภาพเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพระธรรมจักร คือเป็นอริยาบทพระพุทธรองค์ขณะกำลังทรงดำเนินไปประกาศพระศาสนาของพระองค์ พระวรกายมีทรวดทรงอ่อนช้อยอย่างสวยงาม เพราะเหตุว่าในขณะที่พระวรองค์กำลังเคลื่อนไปทางด้านหนึ่งตามลักษณะการเคลื่อนที่ของพระสงฆ์นั้น พระกรก็จะห้อยลงมาอย่างได้จังหวะตามลักษณะที่อ่อนโค้ง พระเศียรมีลักษณะคล้ายดอกบัวตูมและพระศอกซึ่งผายออกทางเบื้องล่าง ก็ตั้งอยู่บนพระอังสาอย่างได้สัดส่วน ลักษณะลายละเอียดแต่ละชนิดของพระพุทธรูป เป็นต้นว่า เส้นนอกอันละเอียดอ่อนของใบพระกรรณซึ่งม้วนออกข้างนอกเล็กน้อย ก็ดูเหมือนจะย้าถึงความได้สัดส่วนขององค์ประกอบทั้งหมดให้เด่นยิ่งขึ้นไปอีก พระหัตถ์ดูเป็นของทิพย์มากกว่าที่จะเป็นของมนุษย์^{๕๕๘} เพราะเหตุว่าได้ทำขึ้นอย่างคิ่่นเอง

เพื่อที่จะทำตามคำบรรยายที่มีอยู่เกี่ยวกับพุทธลักษณะอย่างถึถ้วน พระบาทของพระพุทธรูปปลีลาจึงแบน นิ้วพระบาทมีขนาดเท่ากันและสันพระบาทก็จะยื่นออกไปข้างหลังมากจนกระทั่งมองดูเกินงาม ลักษณะเช่นนี้มิได้หมายความว่าช่างสมัยสุโขทัยจะไม่สามารถประดิษฐ์ลักษณะของมนุษย์ขึ้นตามที่ตนต้องการได้ แต่เนื่องจากความเคารพนับถืออย่างมั่นคงในทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องแก่พระพุทธรองค์ของเขา ได้ทำให้เขายอมคล้อยตามคำบรรยายในคำประพันธ์ซึ่งไม่อาจจะผลิตให้เป็นผลที่พอใจในทางด้านประติมากรรมได้สำหรับพระพุทธรูปประทับนั่ง เราจะไม่เห็นมีการขัดกันระหว่างพระบาทและส่วนอื่น ๆ ของพระวรกายเลย ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ลักษณะของพระพักตร์ซึ่งแสดงถึงความสงบอาจทำให้ผู้ดูเกิดความสงบสุขและกำลังที่จะเอาชนะแก่ความยุ่งเหยิงแห่งอารมณ์ของตนได้ เกี่ยวกับความรู้สึกอันนี้ ข้าพเจ้าระลึกได้ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ สุภาพสตรีสูงอายุผู้หนึ่งมีความกังวลใจมากเนื่องจากบุตรชาย ๒ คน

ของเธอกำลังทำการสู้รบอยู่ในทวีปยุโรป มักจะมาที่บ้านของข้าพเจ้าและนั่งสงบอยู่เป็นเวลา ๒-๓ นาทีต่อหน้าพระเศียรพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ข้าพเจ้าเองก็ไม่กล้าที่จะรบกวนสมาธิของเธอ แต่วันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามขึ้นว่า เธอมีความรู้สึกอย่างไรในการมองดูเศียรนั้น เธอตอบว่า ความสุขสงบของเศียรนั้นอาจทำให้ดวงใจของเธอกลับคืนไปสู่ความสงบได้ นี่คืออำนาจทางจิตของศิลปะแบบสุโขทัย

พระพุทธรูปแบบสุโขทัยบางรูป สวยงามมากจนกระทั่งคล้ายกับว่ามีลักษณะของสตรีปนอยู่ มีบุคคลเพียงจำนวนน้อยที่ประจักษ์ว่าลักษณะเช่นนี้เกิดจากความเคารพนับถืออย่างลึกซึ้งที่ช่างไทยสมัยโบราณมีต่อพระพุทธรองค์ และเกิดจากการทำรูปภาพขึ้นตามมโนภาพ ทั้งที่กล่าวมาแล้ว เมื่อพระพุทธรองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็เป็นของโลกที่ไม่มีตัวตน ซึ่งรูปลักษณะของเพศไม่มีอยู่อีกต่อไป ดังนั้นพระพุทธรูปจึงเป็นของสรวรรคยิ่งกว่าของโลกมนุษย์

ปูนปั้น

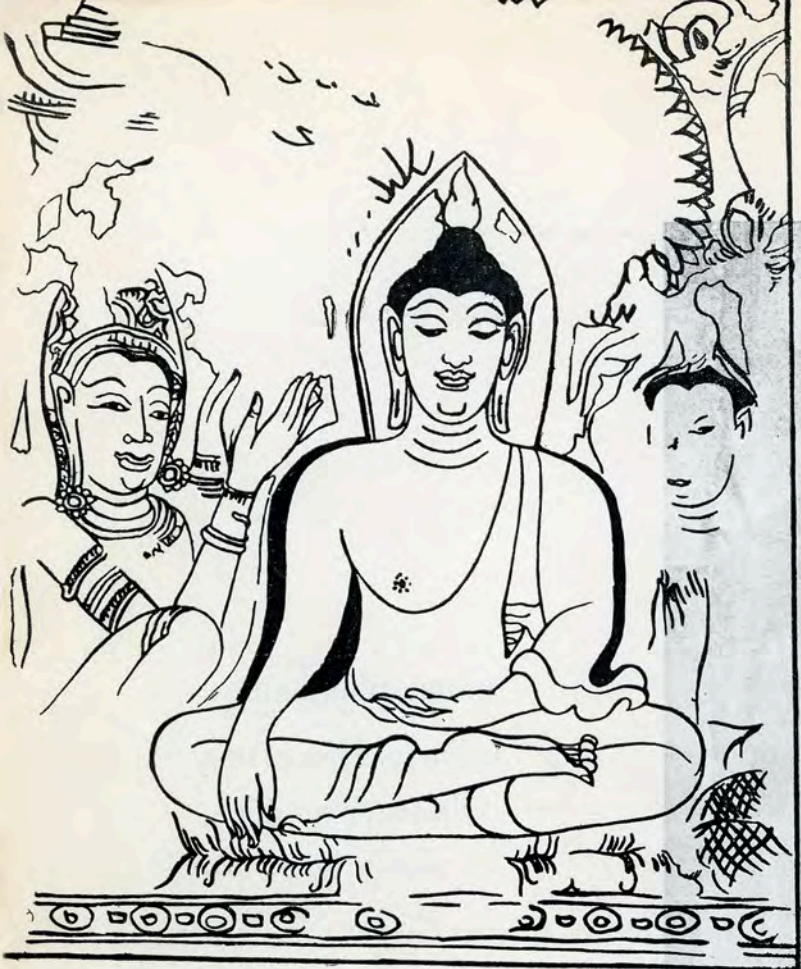
พระพุทธรูปที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์และปั้นด้วยปูนในสมัยสุโขทัย มีทรงรูปที่ดูได้รอบด้าน หนุนสูงและหนุนต่ำ เกี่ยวกับการแสดงออกทางวิธีการ คือลักษณะพิเศษที่เกิดจากวัตถุที่ใช้ปั้น วิธีการทั้งสองชนิดก็ให้ผลเกือบจะคล้ายคลึงกัน คือไม่ว่าเราจะต้องทำหุ่นขี้ผึ้งสำหรับหล่อสัมฤทธิ์หรือปั้นปูน ในทั้งสองกรณี ช่างก็มีโอกาสที่จะนำความรู้สึกภายในของตนแสดงลงไปในวันตุธาตุนั้นอ่อนนุ่มได้ดีกว่าที่จะทำได้ในศิลา

ปูนปั้นมีความสำคัญมากในศิลปะแบบทวารวดี ขอม และศิลปะไทย ศาสนสถานที่สร้างขึ้นด้วยศิลาแลงหรืออิฐ จะถูกปกคลุมด้วยปูนปั้น การทำลายลวดลายให้หุ่นออกมา ก็ทำด้วยปูนปั้น และในที่สุดลวดลายละเอียดอย่างสวยงามก็จะได้รับการปั้นขึ้น ลวดลายเครื่องตกแต่งนี้ ประกอบด้วยรูปมนุษย์ รูปสัตว์ และรูปบุคคล ตามเทพนิยายหรือลวดลายเครื่องประดับ เพราะเหตุว่า ปูนปั้นซึ่งประกอบด้วยปูนทราย และน้ำอ้อยนั้น จะแข็งภายในเวลา ๒-๓ ชั่วโมง ช่างจึงต้องมีความสามารถในเชิงศิลปะของเขาที่จะทำงานได้อย่างรวดเร็ว แม้ว่าอาจจะแก้ไขงานของเขาได้ด้วยการเพิ่มปูนลงไป ความสวย

พระพุทธรูปปูนปั้นนูนสูง
ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
อำเภอศรีสัชนาลัย
จังหวัดสุโขทัย

อิริยาบถอันกำหนด ขึ้นเป็นประเพณี
ของพระพุทธรูปลีลาอัน ปรากฏ
อยู่ในพระพุทธรูปสัมฤทธิ์และปูนปั้น
ทั้งลอยตัวและปั้นนูน

ส่วนละเอียดของงานจิตรกรรม

ฝาผนัง

ในเจดีย์รายวัดเจดีย์เจ๊กแถว

อำเภอศรีสัชนาลัย

จังหวัดสุโขทัย

เป็นของตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จากภาพนี้ สังเกตได้ว่า พระพุทธลักษณะกลายเป็นอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยแล้ว แต่รูปท้าวพระยามหาษัตริย์ที่กำลังกระทำสักการะบูชาเนี่ยยังคงมีลักษณะเป็นศิลปะอินเดีย

ส่วนละเอียดของภาพจำหลักลายเส้น
เพดานอุโมงค์วัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า
แสดงให้เห็นลักษณะของศิลปะอินเดีย

งามของลวดลายเครื่องประดับเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับฝีมืออันแสดงความรู้สึกของช่าง ถ้า ลวดลายเหล่านี้ทำขึ้นโดยช่างที่มีความสามารถก็จะดูมีชีวิตจิตใจ มิฉะนั้นก็จะดูจืดชืดไม่ แสดงความรู้สึกอะไรเลย ปูนปั้นเหล่านี้เมื่อถูกอากาศภายนอกโดยเฉพาะฝนแล้วก็จะ แข็งตัว จนกระทั่งอาจคงทนอยู่ได้เป็นร้อย ๆ ปี ถ้าไม่เป็นการหักพังลงมาของ ศาสนสถาน หรือจากน้ำมือของผู้ที่ไม่เคารพต่อศาสนา มุ่งแต่ที่จะทำลายรูปเคารพต่าง ๆ เพื่อค้นหาสิ่งที่มีค่าแล้ว งานปูนปั้นเหล่านี้ที่ทำเมื่อพันปีมาแล้วก็อาจจะคงอยู่ได้ใน สภาพที่สมบูรณ์

รูปปั้นขนาดต่าง ๆ นั้น มิได้ทำให้ช่างไทยโบราณต้องสูญเสียสัดส่วนที่สวยงาม ของร่างกายมนุษย์ที่ตนทำขึ้นตามอุดมคติเลย ประติมากรรมที่ใหญ่โต เป็นต้นว่าที่ วัดสะพานหิน ก็มีความสวยงามทั้งในด้านความได้สัดส่วนของรูปร่างที่ใหญ่โตและรายละเอียด ทั้งนี้โดยมิจำต้องกล่าวถึงทางด้านชีวิตจิตใจด้วย ความยากลำบากในการสร้าง ประติมากรรมที่ใหญ่โตนั้นมีอยู่มาก จนกระทั่งโดยทั่วไป ผลก็คือการแสดงออกซึ่งรูปร่าง อันเทอะทะ แต่สิ่งนี้ก็มิได้เกิดขึ้นแก่ศิลปะแบบคลาสสิกของสุโขทัยเลย

พระพุทธรูปนูนสูงที่สวยงามและลวดลายเครื่องประดับที่วิจิตรเจิดจ้า ณ เมืองศรีสัชชนาลัย มีความดึงดูดทางความสวยงามและทางความรู้สึกทางศาสนาเป็นพิเศษ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากรูปร่างที่มีชีวิตจิตใจและสวยงามที่สุด แต่สำหรับความเห็นของ ข้าพเจ้า ศิลปินเอกซึ่งประทับใจเรายิ่งกว่า ก็คือพระพุทธรูปนูนสูงปางลีลาในคูหาของ มณฑป ณ วัดตระพังทองกลาง เมืองสุโขทัย ตามความจริงเฉพาะแต่ศิลปกรรมชั้นนี้ ชั้นเดียวเท่านั้น ก็เพียงพอที่จะจารึกคุณค่าของศิลปของอาณาจักรสุโขทัยลงไว้ด้วย ตัวอักษรทอง พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเสมือนความฝันที่เลื่อนลอยอยู่ในสวรรค์ซึ่งกำลัง ลีลาอยู่ด้วยจิ้งหหวออันเป็นทิพย์ รูปร่างที่ทำขึ้นตามอุดมคตินั้นมีชีวิตจิตใจอย่างแท้จริง ผู้ใดก็ตามที่มีนิสัยนิยมในสิ่งสวยงาม เมื่อได้มองดูรูปนี้แล้วก็ต้องรู้สึกมีอารมณ์ที่ลึกซึ้ง คงอยู่นาน ในคำว่า “คงอยู่นาน” นี้ ข้าพเจ้าหมายความว่า ความทรงจำในศิลปกรรม ชั้นเอกชั้นนี้จะทำให้เรามีความรู้สึกสงบและบริสุทธิ์เกิดขึ้นมาใหม่ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้ ไม่อาจจะเป็นอย่างอื่นไปได้ เพราะเหตุว่า พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับเอาแก่นของหลัก พุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในนั้นจริง ๆ คือ คำริชอบ วาจาชอบ และกระทำชอบ

ช่างผู้ปั้นพระพุทธรูปองค์นี้เป็นผู้ที่รอบรู้ในหลักความสวยงาม จนไม่อาจจะหลงผิดไปทำตามตัวอักษรในคำประพันธ์ที่อธิบายถึงลักษณะประหลาดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระวรกายของพระพุทธรองค์ไปได้ เขารู้ดีว่าการปั้นพระบาทตามคำบรรยายนั้นย่อมจะกระทบ กระเทือนต่อสัดส่วนของผลิตรกรรมของเขา และดังนั้น เขาจึงปั้นพระบาททั้งสองข้างตามความคิดทางความสวยงามอย่างสูงของเขาเอง พระพุทธรูปนี้แวดล้อมอยู่ด้วยรูปพระอินทร์พระพรหมและเทวดาอื่น ๆ ในขนาดเล็ก ความแตกต่างในเชิงศิลปะระหว่างพระพุทธรูปและเทวรูป กล่าวคือ ความเข้าใจในการสลักภาพหุ่นทำให้มีชีวิตจิตใจองค์ประกอบภาพและการทำรูปร่างนั้นแสดงให้เห็นว่ารูปของเทวดาต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบพระพุทธรองค์นั้นคงจะปั้นขึ้นในชั้นหลัง หรือมีฉะนั้นกับชั้นโดยช่างที่ไม่ชำนาญ

จิตรกรรม

เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ว่ายากเว้น ภาพลวดลายเครื่องประดับที่ยังคงมีเหลืออยู่บางแห่งแล้ว จิตรกรรมในสมัยสุโขทัยก็กลับเลือนไปหมดสิ้น แต่จากภาพเขียนที่ยังคงมีเหลืออยู่ ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถว ในเมืองศรีสัชชนาลัย เราก็อาจจะสืบสาวราวเรื่องของศิลปะแขนงนี้ได้ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ภาพเขียนเหล่านี้ได้ถูกจำลองไว้อย่างถูกต้องต่อความจริงราว ๒ ปีมาแล้ว โดยนายเฟื้อ หริพิทักษ์ ตามคำแนะนำของท่านอธิบดีกรมศิลปากร คือ นายธนิต อยู่โพธิ์ คำแนะนำและการจำลองอย่างถูกต้องนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าใน ปัจจุบันนี้ ภาพเขียนเหล่านี้ก็เกือบจะมองไม่เห็นอยู่แล้ว

จิตรกรรมฝาผนังของไทยเริ่มต้นด้วยการสลักลายลงบนหิน และในสมัยต่อมาความสวยงามของจิตรกรรมไทยก็อาศัยอยู่บนความมีชีวิตจิตใจของเส้นเหล่านี้ จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะแบบสองมิติ ตรงกันข้ามกับศิลปะแบบสามมิติของทางตะวันตก

ข้าพเจ้าคิดว่าการสลักภาพลงบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมนั้น กระทำโดยพระภิกษุชาวลังกาผู้เข้ามาสอนพุทธศาสนาลัทธิหินยานแก่ชาวไทยที่สุโขทัย และภาพเหล่านี้ก็มีช่างไทยเป็นผู้ช่วยสลักด้วย ลักษณะของภาพสลักซึ่งแสดงถึงพุทธประวัติและชาดก

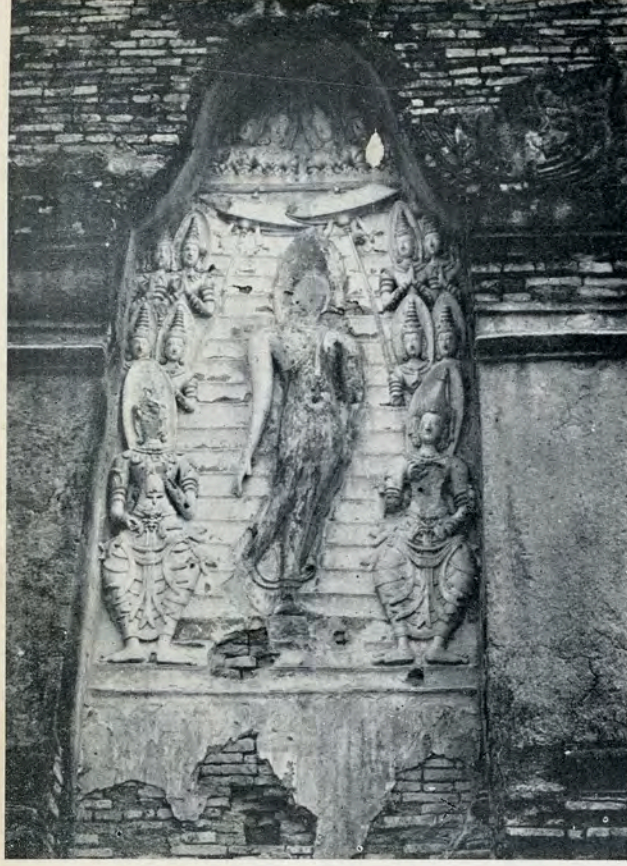
ศิลปะโบราณชั้นครูสมัยสุโขทัย นับเป็นนักสังเกต
 ธรรมชาติอย่างดียิ่ง ได้บรรจุลักษณะของชนชาติไทย
 ไว้ในพระพุทธรูปที่ตนปั้นขึ้นนั้นด้วย (ภาพบน)
 เคียงพระพุทธรูป สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๒๐
 เปรียบเทียบกับรูปสตรีชาวสุโขทัย (ล่าง)
 อาจสังเกตเห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่าง
 เคียงพระพุทธรูปกับศีรษะสตรี

A รูปลายเส้น
 พระเศียรพระพุทธรูป
 ด้านข้าง

B รูปลายเส้น
 ศีรษะสตรี
 ชาวสุโขทัย
 ด้านข้าง

พระพุทธรูปลีลาปูนบนองค์สวยงาม
ที่วัดตระพังทองกลาง เมืองสุโขทัยเก่า

พุทธศตวรรษที่ ๒๐

อาการเคลื่อนไหวอันนุ่มนวลและการปั้นอันวิจิตร
ทำให้เห็นเป็นทิพยลักษณะ

เครื่องบนดินเผา รูปปั้นคน เทวดา ยักษ์
และสัตว์ต่าง ๆ ขนาดเล็ก ๆ สร้างขึ้น
อย่างมากมาย จากเตาเผาของสุโขทัย และ
สุวรรณคโลก

งานประติมากรรมเหล่านี้ ใช้สำหรับตกแต่งสถาปัตยกรรม
หรือไม้ที่ใช้สำหรับพิธีทางศาสนาและทางกฤตผี
รูปช้างกับควาญบนหลังขนาดเล็กนี้ ทำขึ้นอย่างง่าย ๆ
แต่ก็ได้ลักษณะของสัตว์ประเภทนั้นเป็นอย่างดี

เครื่องบนดินเผา เศียรยักษ์ทำด้วยดินเผาไฟเคลือบ

ความคร่ำครึเป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของงานทางนิยายเช่นนี้
และได้ถ่ายทอดไปสู่งานจิตรกรรม

ประติมากรรมและนาฏศิลป์ด้วย
เช่นหน้ากากโขนละคร
สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแบบอินเดียอย่างแท้จริง แต่ภาพบางภาพก็แสดงถึงความรู้สึกอันเป็น
ไทยอย่างชัดเจนแล้ว และจากเหตุนี้เอง ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าช่างไทยบางคนคงมีส่วนร่วม
สลักภาพเหล่านี้ด้วย

ระหว่างภาพสลักบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมและภาพเขียนที่เก่าที่สุดซึ่งมีอยู่ที่วัด
เจดีย์เจ็ดแถว ณ เมืองศรีสัชชนาลัย เราจะเห็นว่ามีความแตกต่างกันมากในแบบศิลปะ
ดังที่กล่าวมาแล้ว ภาพสลักบนแผ่นหิน ณ วัดศรีชุมเป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับพุทธประวัติ
และเรื่องชาดกต่าง ๆ ในขณะที่ภาพเขียน ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวมีรูปร่างจำกัดอยู่โดยเฉพาะ
เป็นภาพขนานซ้อนกันหลายแนว แต่ละแนวประกอบด้วยรูปพระพุทธรูปองค์กำลังประทับ
นั่งและรูปผู้เคารพบูชา ภาพแบบนี้เป็นที่นิยมกันทั่วไปและคงวาดกันอยู่จนถึงกลาง
พุทธศตวรรษที่ ๒๒ สิ่งที่ทำให้เราสนใจยิ่งขึ้นเกี่ยวกับภาพเขียน ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวก็คือ
ความแตกต่างระหว่างแบบของพระพุทธรูปกับแบบของผู้มาเคารพบูชา พระพุทธรูป
มีลักษณะเป็นแบบประติมากรรมสมัยสุโขทัยแล้ว แต่รูปบุคคลอื่น ๆ ยังคงมีลักษณะ
เป็นแบบลังกาอยู่ ข้อสังเกตข้อนี้มีความสำคัญมากเกี่ยวกับการที่จะเข้าใจศิลปะไทย ตาม
ความจริง เส้นรอบนอกอันอ่อนช้อยได้สัดส่วนของประติมากรรมแบบสุโขทัย และความ
ละเอียดอ่อนของรายละเอียดต่าง ๆ นั้น ก็ตรงกันกับร่างกายและชีวิตจิตใจของชนชาติไทย
นั่นเอง ถ้าเราศึกษาชนชาวไทยที่อยู่ในชนบทตามธรรมชาติ เราจะสังเกตเห็นลักษณะ
งามต่าง ๆ ทางหน้าตาร่างกายของเขา ว่าคล้ายคลึงกับประติมากรรมสุโขทัย และราย
ละเอียดเกี่ยวกับความสวยก็ตรงกับกิริยาอันเป็นไปตามธรรมชาติของเขาเหล่านี้

สีซึ่งใช้วาด ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้ก็คือ สีขาว แดง และดำ กล่าวคือเป็นระบบ
การใช้สีเงาเดียวหรือสีเอกรงค์* และจิตรกรรมไทยก็จะคงเป็นดังนี้ตลอดลงมาจนถึงสมัย
หลังมาก สิ่งนี้แสดงว่า จิตรกรรมไทยคงจะเลียนแบบมาจากประติมากรรมไม่มากนัก

ดังนั้น ช่างสมัยสุโขทัยก็ได้แสดงถึงลักษณะของชนชาติไทยอย่างแท้จริงลงใน
ประติมากรรม เป็นลักษณะซึ่งได้ถ่ายทอดจากประติมากรรมลงไปสู่จิตรกรรมอีกต่อหนึ่ง
ลักษณะเช่นนี้ยังคงพบเห็นอยู่ในทุกสมัย รวมทั้งสมัยปัจจุบันด้วย ทั้งนี้ก็เพราะ

* สีเอกรงค์ (monochrome) คู่ศัพท์ศิลป์ ในศิลปะสงเคราะห์ ฉบับพิมพ์ของราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๐๐ หน้า ๑๔๐

เหตุว่าเราจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ช่างเขียนสมัยปัจจุบันก็มักจะได้รับการคล้อยมาจาก ศิลปสมัยทองคือสมัยสุโขทัยของเรา แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นการเลียนแบบ หรือพยายามที่จะสร้างศิลปะแบบคลาสสิกดั้งเดิมขึ้นใหม่ แต่ตั้งที่กล่าวมาแล้ว เพราะ เหตุว่าช่างสมัยสุโขทัยได้ฝังคุณลักษณะอันแท้จริงของชาวไทยลงไว้ในงานของตน และ เมื่อเป็นดังนี้ ลักษณะเช่นนี้ก็จะคงอยู่ต่อไปตลอดชั่ววันรัตน

เครื่องถ้วยชาม

เครื่องถ้วยชามนั้น มีลักษณะแสดงโดยรูปร่าง และด้วยเหตุนี้จึงเกี่ยวข้องกับ ประติมากรรม เมื่อประติมากรรมสมัยสุโขทัยเป็นผลิตผลทางศิลปกรรมอันสูงส่ง เครื่อง ถ้วยชามก็เป็นเช่นเดียวกัน เครื่องถ้วยชามบางจำพวก เป็นต้นว่าในสมัยอยุธยา ซึ่งเรียก กันว่าเครื่องเบญจรงค์ จะประกอบด้วยสีหลายสี และเมื่อเป็นดังนี้ก็เกี่ยวข้องกับ ทั้งทางประติมากรรมและจิตรกรรม เครื่องถ้วยชามที่สุโขทัยและสวรรคโลกมักเป็น สี ๆ เดียว ความสวยงามของเครื่องถ้วยชามเหล่านี้จึงตั้งอยู่บนความละเอียดอ่อนของ รูปร่าง สีที่สวยงามซึ่งใช้สำหรับเคลือบเครื่องถ้วยชามสมัยสุโขทัยโดยทั่วไป ก็คือสีเขียว ปนน้ำเงินที่ค่อนข้างอ่อนและไม่เกาะกันเป็นพื้นเรียบ สีนี้ที่สวยงามสมกับที่เราหวังว่า จะได้พบในศิลปะแบบคลาสสิกของสุโขทัยจริง ๆ

เครื่องถ้วยชามสมัยสุโขทัยนี้มีที่ใช้มากมาย เป็นต้นว่า โถก็มีหลายขนาดและใช้ ประโยชน์ต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ใบเล็กสำหรับใส่ น้ำหอมและเครื่องกระแจะไปจนถึงตุ่มน้ำ ขนาดใหญ่มาก รูปร่างของโถเหล่านี้สวยงามมาก แต่ก็ไม่อ่อนช้อยจนเกินไป ถ้วยชาม จากเตาที่สวรรคโลกและสุโขทัยนั้นก็มีชื่อเสียงจากความละเอียดอ่อนซึ่งได้สัดส่วน และ จากรูปร่างที่มั่นคง ลักษณะเช่นนี้เป็นของที่ขาดไม่ได้สำหรับถ้วยชามในสมัยคลาสสิก เพราะเหตุว่า ศิลปะแบบนี้เป็นแขนงหนึ่งของประติมากรรมตั้งที่กล่าวมาแล้ว เครื่อง เคลือบที่ใช้ประดับประดาสถาปัตยกรรมมากเหมือนกัน เป็นต้นว่า กระเบื้องมุงหลังคา เคลือบด้วยเคลือบสีน้ำเงินปนเขียวอย่างบาง ๆ เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ก็มีลายสามเหลี่ยม ซึ่งใช้ประดับที่ปลายขอบของหลังคา รูปมกรซึ่งใช้ประดับมุมล่างของกรอบหน้าบัน

รูปสิ่ง และรูปยักษ์ ฯลฯ สำหรับงานบ้านและงานพิธีต่างๆ ก็ยังมีเครื่องถ้วยชามทั้งดงาม
อยู่อีกเป็นจำนวนมาก สำหรับงานสังเวทียุติศิปิศาจก็มีการทำตุ๊กตาเล็ก ๆ ขึ้นเป็น
จำนวนมากอีกเช่นเดียวกัน ตุ๊กตาเหล่านี้แม้ว่าจะมีรูปร่างค่อนข้างเทอะทะ แต่ก็มีความ
ทางความสวยงามปนอยู่ด้วย รูปปั้นเคลือบเล็ก ๆ บางรูปจะทำเป็นรูปช้างหรือสัตว์อื่น ๆ
อย่างเชี่ยวชาญ จนอาจจัดได้ว่าเป็นศิลปกรรมอย่างแท้จริงมากยิ่งขึ้นกว่าศิลปประยุกต์

ตามวิธีการที่ทำ เครื่องถ้วยชามนี้ที่สวยงามมากจนอาจเข้าไปแข่งขันต่อสู้กับ
เครื่องถ้วยชามจีนในตลาดต่างประเทศได้ ในสมัยนั้นชาวญี่ปุ่นได้สะสมเครื่องถ้วยชาม
ของไทย และในสมัยปัจจุบันเครื่องสังโลกของไทยนี้ก็เป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลก ดินที่ใช้
ทำนั้นมีคุณภาพดีมากและหลังจากที่ถูกเผาด้วยไฟแรงสูงแล้วก็จะแข็งอย่างคงทน เคลือบ
ที่ใช้ก็ดียิ่งปกคลุมไปตลอดพื้นเครื่องถ้วยชามอย่างเหนียวแน่น สำหรับจานชาม
และโถ ส่วนมากก็มักจะใช้เคลือบสีน้ำเงินปนเขียวอย่างละเอียดอ่อน และลายต่างๆ ก็
ได้รับการวาดขึ้นด้วยสีดำหรือสีที่เข้มกว่าเคลือบ ลงไปบนตัวเครื่องถ้วยชามเหล่านี้
ชามส่วนน้อยจะมีสีขาวและมีลายดำ แต่โดยทั่วไป สีขาวก็มักเจือสีเหลืองที่เกิดแต่อากาศ
เข้ามาแทรก และสีนี้ก็มักจะใช้สำหรับงานปั้นเป็นต้นว่ารูปมกร สิงโต และยักษ์ ฯลฯ
ลายบนรูปเหล่านี้ก็มักจะเป็นสีดำหรือสีน้ำตาล เคลือบอีกสีหนึ่งที่ใช้อยู่เสมอแก่โถ
ก็คือสีเหลืองปนน้ำตาลค่อนข้างอ่อนและเป็นเคลือบราน บางครั้งลายสลักอย่างเบา ๆ
เหมือนกับเครื่องถ้วยชามในศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง ก็จะเข้ามาแทนที่ลวดลายสีเข้ม

กล่าวกันว่า ช่างถ้วยชามจีนได้มาเป็นผู้ริเริ่มตั้งเตาที่สุโขทัยและสวรรคโลก สิ่ง
นี้อาจจะเป็นความจริงได้ เมื่อนึกถึงว่าช่างจีนได้ประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงใน
ศิลปกรรมทางด้านนี้มาตั้งแต่ครั้งสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้อง เราต้องเป็นหนี้วิธีการ
ในการเผาและทำเคลือบแก่ช่างจีน แต่เราก็จำต้องย้ำด้วยว่าคุณค่าทางความสวยงามของ
เครื่องถ้วยชามของเรานั้นเป็นแบบไทยอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพและ
ความชมเชยอย่างจริงใจต่อเครื่องถ้วยของจีน ข้าพเจ้าก็อดไม่ได้ที่จะกล่าวว่ารูปร่างของ
เครื่องถ้วยชามจีนหลายแบบทำตามธรรมเนียมตามประเพณีของประเทศจีนสมัยโบราณ ซึ่ง

เป็นที่นิยมชมชอบของชาวจีนโดยเฉพาะ และค่อนข้างชั้ตั้นนี้คำสำหรับชนชาติอื่น ในขณะเดียวกัน รูปร่างของเครื่องถ้วยชามที่สุโขทัยและสวรรคโลกจะสวยงามสำหรับรสนิยมของทุกชาติ ข้อสังเกตนี้เกี่ยวกับทางด้านความสวยงามโดยเฉพาะ และประสงค์จะย้าว่า ระหว่างเครื่องถ้วยชามของจีนและไทยนั้นไม่มีสิ่งที่จะเปรียบเทียบกันได้ เพราะเหตุว่า ต่างชาติต่างรส

นายวิทย์ พิคคันเงิน

คิดในแง่ของความเป็นช่าง พระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับนั่งสง่าภาคภูมิ คล้ายกับว่าทรงพ้นจากสมาธิแล้ว คงจะเป็นกิริยาอันหนึ่งของมนุษย์เราเมื่อต่อสู้มารซึ่งเป็นบุคลาธิษฐานชนะแล้ว จึงเอาพระหัตถ์วางพาดพระชานุแสดงท่าภาคภูมิพระทัยหรือสบายพระทัย เปลี่ยนอิริยาบถ ได้ยินคุณหลวงบริบาล ว่าปางมารวิชัยทรงชี้พระธรรมเป็นพยาน อยากทราบว่าการชี้ทรงเอานิ้วพระหัตถ์ชี้หรือชี้ทรงพระหัตถ์ พระพุทธรูปปางมารวิชัยคงเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งของไทยเรา เช่น พระปางลีลา คือหมายว่า ไทยเราได้ชัยชนะยอมแล้ว แต่อาจจะมีพระพุทธรูปปางนี้ที่ชาติอื่นทำมาก่อนแล้วก็ได้ จึงอยากขอถามความเห็นในเรื่องนี้

หลวงบริบาลบุรีรักษ์

เรื่องพุทธประวัติมี ๒ นัย นัย ๑ เป็นบุคลาธิษฐาน อีกนัย ๑ เป็นธรรมาธิษฐาน คือที่ว่ามารก็คือกิเลสในใจนั่นเอง ที่คุณวิทย์พูดก็น่าสนใจ แต่ที่เข้าใจกันโดยทั่วไปเป็นบุคลาธิษฐาน คือมารเป็นยักษ์จริง ๆ ทำสมาธิเอาพระหัตถ์ชี้ขวาชี้ขึ้นพระหัตถ์ซ้ายนั้น ในสมัยนั้นใคร ๆ ก็ทำ พวกโยคีเขาก็ทำ ขณะนั้นมารมาผจญ แต่พระพุทธเจ้าไม่ยอมหนี พระองค์กลับต่อสู้ เมื่อชนะแล้วก็เอาพระหัตถ์มาไว้ปางสมาธิ กังเคิม จนสำเร็จพระโพธิญาณ ที่ชี้พระธรรมด้วยพระหัตถ์แทนที่จะชี้ด้วยนิ้วพระหัตถ์ ก็เป็นความคิดของช่างที่จะทำให้งาม เช่น พระนาคปรก พระยานาคมาขดล้อมรอบพระพุทธองค์เพื่อกันฝนถวายเป็นต้น ถ้าทำตามแบบนั้นก็ไม่น่าเห็นองค์พระพุทธเจ้าเลย ช่างจึงคิดเอาพระพุทธรูปประทับบนชนคานาค กิริยามารวิชัยก็เป็นความคิดของช่างตามบุคลาธิษฐานที่คนเข้าใจกันโดยมาก แต่อาจทำตามแบบธรรมาธิษฐานที่คุณวิทย์เข้าใจก็ได้

นายวิทย์ พินคั้นเงิน

ขอถามเรื่องภาพเขียน ที่ว่าภาพเขียนไทยมีแต่ ๒ มิติ คือเส้นกับสี เหตุใดคนไทยจึงเขียนแต่เส้นกับสี ไม่มีเงา

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี

ที่เขียนเป็น ๒ มิติ นั้น เป็นลักษณะพิเศษของทางตะวันออกโดยเฉพาะ ทั้งภาพเขียนก็ดี ประติมากรรมก็ดี มีลักษณะเป็นแบบ ๒ มิติ ภาพเขียนทางตะวันออกมีลักษณะเป็นเครื่องตกแต่งคือ บรรยายเรื่องราวในชาดกหรือทางประวัติศาสตร์ ฉะนั้นลักษณะจึงเป็นลักษณะพิเศษของตนโดยเฉพาะ ไม่มีความลึก ผิดกับทางตะวันตก ภาพเขียนทางตะวันออกหนักไปทางอุดมคติมากกว่าที่จะเป็นเรื่องจริง ๆ อย่างทางตะวันตก

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ขอตอบปัญหาของคุณวิทย์เรื่องพระพุทธรูปอีก เรื่องพระลีลาที่ว่า เป็นเครื่องหมายไทยกำลังก้าวหน้านั้น ผมไม่เห็นด้วย เพราะไม่เห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปเกี่ยวข้องกับการเมือง พระนั่ง นอน ยืน เดิน ของสุโขทัยเป็นความคิดใหม่ แต่ก่อนการสร้างพระพุทธรูปสร้างตามพุทธประวัติ เช่น ปางมารวิชัย ก็มีรูปมารประกอบ ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ก็มีพระอินทร์ พระพรหมประกอบ แต่ต่อมาไม่นิยมเครื่องประกอบ จึงตัดรูปเหล่านั้นออก แต่บางปางเช่นปางประทานเทศนา เราก็ไม่เคยเห็นในสุโขทัยเลย การสร้างพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยชอบสร้างตามอิริยาบถ ไม่ได้สร้างตามพุทธประวัติ และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ขอเสนอ ๒ ข้อ คือ

๑. นาย Boeles มีความเห็นเช่นเดียวกับผมว่า การพิจารณาพระพุทธรูปตามอิริยาบถ เราต้องคำนึงด้วยว่าเป็นการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าให้ปรากฏแก่ผู้ที่นับถือ ขณะเราดูพระพุทธรูปหมายความว่าเราดูพระพุทธองค์ เมื่อทรงแสดงปาฏิหาริย์

ด้วย ฉะนั้น พระพุทธรูปทุกปางย่อมแตกต่างจากมนุษย์สามัญ คนสร้างพระพุทธรูปในสมัยโบราณเขาต้องการเช่นนั้น เช่น พระพุทธสีหิงค์ พระพุทธชินราช ฯลฯ ต่างก็มีเรื่องราวแสดงปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น

๒. เรื่องพระพุทธรูปปางมารวิชัย ผมมีความเห็นมานานแล้วว่า ท่านาฏศิลป์เป็นของสำคัญ เป็นการแสดงความรู้สึกทางสุนทรียภาพของคนแต่ละชาติ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของอวัยวะและอิริยาบถต่าง ๆ ของแต่ละชาติที่ไม่เหมือนกัน ความสัมพันธ์จากนาฏศิลป์กับพระพุทธรูปย่อมมีอยู่ นาฏศิลป์ของไทยเราไม่นิยมให้อวัยวะที่เป็นคู่อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกัน เรานิยมทำที่ไปคนละทาง เช่น ท่าบัวบาน ยก ๒ แขนเท่ากันเกือบจะไม่ได้ใช้เลย ท่าเทพนมก็ใช้เพียงเล็กน้อย แต่ท่าที่ไม่ได้คู่กันเราใช้มาก อยากจะขอแนะนำเป็นอย่างนี้ สำหรับพระพุทธรูปปางมารวิชัยนั้น ปางสมาธิชาวอินเดียเขานิยมมาก แต่เราเลือกใช้ปางมารวิชัยเป็นส่วนใหญ่ เพราะเราอยากได้ประติมากรรมที่แสดงท่าไม่คู่กัน ตลอดจนพระยืน ก็ชอบทำพระปางห้ามญาติ คือยกพระกรข้างเดียวมากกว่าพระปางห้ามสมุทรที่ยกพระกร ๒ ข้าง

ขุนประเสริฐคุณมาตรา

ปางมารวิชัยนี้ได้ถือว่าเป็นนามเฉพาะสำหรับพระพุทธรูปปางนั้น ที่มีผู้สงสัยเรื่องชื่อพระธรณีเป็นพยาน ก็คงเป็นเพราะช่างทำเพื่อส่งเสริมเรื่องพุทธประวัติให้มากขึ้นให้มีพยานเรื่องตรัสรู้ แต่ความจริงข้อนี้ก็ไม่สำคัญ การอธิบายพระพุทธรูปไปในทางนาฏศิลป์ก็นับว่าเป็นความรู้อีกแขนงหนึ่ง ผมใคร่อธิบายพระพุทธรูปไปในทางธรรมคุณค่าของพระพุทธรูปจะคิดไปในทางใดก็ได้ แต่ควรใช้กับสัมมาสติ คือพระธรรม

พ.อ. ดำเนียร เลษะกุล

สังเกตว่าทุกยุคทุกสมัยชอบทำพระพุทธรูปปางมารวิชัยมากที่สุด รูปเขียนบนผนังในโบสถ์ด้านหน้าพระประธานก็ชอบเขียนปางนี้เป็นขนาดใหญ่ ผมจึงมีความเห็นว่าเป็นเพราะปางนี้เป็นปางที่สำคัญที่สุดในพุทธประวัติ จึงชอบสร้างกันมาก

นาย J.J. Boeles

เรื่องพระพุทธรูปลีลาของสุโขทัยเข้าใจว่าแต่เดิมเป็นปาฏิหาริย์ ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ อันอาจเห็นตัวอย่างได้ที่ภาพปูนปั้น ณ วัดตระพังทองกลางนี้ ต่อมาตัวอย่างอีกคือที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ค้นพบพระพิมพ์หลายองค์เป็นพระปางลีลา ข้างบนยังมีฉัตร ๒ คันกั้นอยู่ เหมือนกับปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมีหลักฐานแน่นอนว่าพระลีลาแบบสุโขทัยหมายถึงปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

หลวงบริบาลปริกัณฑ์

เดิมที่ช่างสุโขทัยก็ทำตามพุทธประวัติอย่างนั้น แต่ต่อมาเขาใช้เป็นพระนั่ง นอน ยืน เดิน เช่นที่วัดมหาธาตุที่สุโขทัย วัดสี่อิริยาบถที่กำแพงเพชร ที่วัดตระพังทองกลางนี้ ยังทำตามพุทธประวัติ แต่ต่อมาไม่นิยมกัน

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ที่คุณหลวงบริบาล ๆ และนาย Boeles กล่าวนั้นตรงกัน ชาวบ้านเรียกตามอิริยาบถ พระพุทธรูปที่คนไทยสร้างต้องการแสดงปาฏิหาริย์แต่ละปาง คือปาฏิหาริย์ปางใหญ่ ๆ ในพุทธประวัติ

พ.อ. ดำเนียร เลขะกุล

ที่ว่าพระพุทธรูปแต่ละปางแสดงปาฏิหาริย์นั้น ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสร้างพระพุทธรูป ๓๔ ปางขึ้น ขอดถามว่าเป็นปาฏิหาริย์ทั้งหมดหรือไม่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ศิลปวิทยาการทุกอย่างย่อมเป็นไปตามคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ คือ มีรุ่งเรืองแล้วก็เสื่อม ที่เราพูดกันมาแต่ต้น พูดเฉพาะแบบ classic ของประติมากรรมของไทย ถึงรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ศิลปเสื่อมแล้ว จึงพยายามค้นพระบาติให้ฟุ้งเฟ้อมากยิ่งขึ้น ไม่เกี่ยวกับปาฏิหาริย์ แต่ในสมัยสุโขทัยยังเกี่ยวอยู่ ความจริงพระพุทธรูป ๓๔ ปางในรัชกาลที่ ๓ ก็แสดงปาฏิหาริย์ แต่เป็นปาฏิหาริย์เล็ก ๆ น้อย ๆ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร

ขอสนับสนุนข้อความที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวมา เรื่องนับถือปาง ปาฏิหาริย์ใหญ่ ๆ ของพระพุทธเจ้านี้ ไม่เฉพาะแต่ในเมืองไทยเท่านั้น ที่อินเดียเขาก็ นับถือกันมาก เช่น ที่ลุมพินี พุทธคยา สารนาถ กุสินารา เพราะเป็นสถานที่ปาง ปาฏิหาริย์ที่สำคัญ ๆ เราคงได้แบบอย่างมาจากอินเดีย เขามีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ สร้างขึ้นสำหรับคนที่ได้ไปยังดินนั้น ๆ

พระยาอนุমানราชชน

เรื่องที่ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวมาแล้วนั้น กล่าวในแง่ศิลปะเกี่ยวกับ ความรู้สึกในทางความงามและรสนิยม อันอาจตีความหมายแตกต่างกันไปได้ตาม ความคิดความรู้สึกของแต่ละคน แต่การแตกต่างกันนี้ ก็เป็นประโยชน์ในการประกอบ ความรู้ต่อไป

การสัมมนาเรื่องเกี่ยวกับสุขุทัยกัญติในขณะนี้ เท่าที่สัมมนามารู้สึกขอบคุณท่าน กรมการจังหวัดมี ผู้ว่าราชการจังหวัดและคุณนายเป็นประธาน ตลอดจนชาวจังหวัด สุโขทัย ได้ต้อนรับเป็นอย่างดี ในนามของผู้มาสัมมนาคราวนี้ ขอขอบคุณท่านผู้ว่าราชการ จังหวัด คุณนาย ข้าราชการ และประชาชนในจังหวัดสุโขทัยโดยทั่วกัน.